

NOS

Medlemsorgan för Föreningen Natur och Samhälle i Norden. Utkommer 4 ggr/år. Nr 4/2003

Programförklaring

Föreningen Natur och Samhälle i Norden (FNSiN) är en partipolitiskt obunden ideell förening. Föreningen vill samla intresserade av miljöfrågor och levnadsvillkor till ett allsidigt studium av natur och samhälle. Att upptäcka tillsammans är vår grundidé. I FNSiN möts människor med allehanda intressen.

Vi arrangerar EXKURSIONER till intressanta områden. Minst en gång om året gör vi en resa till Gotska Sandön. Vi har också besökt Bornholm, Åland svenska och norska fjälltrakter samt svenska skärgårdar. Vi har paddlat kanot i Bergslagen, Sörmland och Uppland där vi kunnat studera fauna, flora arkeologi och kulturhistoria. Vi har skådat fåglar i Halland och cyklat i Skåne. Vi har plockat svamp i skogarna kring Stockholm, tranbär på Häl-singemyrar och havtorn vid Ålands hav. På vintrarna åker vi skidor och skridskor tillsammans.

Vi arrangerar EXPEDITIONER till områden nära och fjärran. Lofoten, Färöarna, Island, Spetsbergen, Grönland, Hebriderna, Estland samt Newfoundland och Labrador är några av de områden som vi har besökt. Varje resa förbereds genom studiecirklar och redovisas i artikel- eller bokform.

Vi arrangerar STUDIECIRKLAR. Några ämnen har varit skärgården, energi, fjällkunskap, ortnamn, foto, modern isländska, danska, geologi och meteorologi. Föreningen har samarbetsavtal med Studieförbundet Vuxenskolan. Dessutom gör vi intressanta STUDIE-BESÖK. Genom åren har vi t ex besökt

rovfågelsrehabiliteringen, ett sötvattenslaboratorium, Rymdbolaget och Riksmuseets verkstäder.

Vi arrangerar FÖREDRAG i aktuella eller historiska ämnen. Aktuella teman kan vara ekologisk hushållning, regnskogarna och miljöjournalistik. Historiska ämnen har bl a berört Vendeltiden, Kristian II och kvinnorna kring honom, häxprocesserna och ekologiska insikter i Eddan. Ofta berättar långväga resenärer till sina egna bilder om sina upplevelser runtom i världen.

Vi agerar MILJÖPOLITISKT och deltar i värden av KULTURARVET, Nedre Dalälven, Tyresta-Åva och Järvafiltet är några av de områden som vi har engagerat oss för. FNSiN tillhör Förbundet för Ekoparken. Vi har genom avtal med Runverket åtagit oss fadderskap för en runsten som vi värdar.

Vi samarbetar också med Föreningen i Norden i ämnen som direkt rör Norden.

Som du ser har FNSiN en mångsidig karaktär där ditt speciella intresse blir tillgodosett och där du genom din medverkan kan berika föreningen. Dessutom glömmar vi inte bort att ha trevligt. Som medlem är du välkommen att delta i dessa arrangemang. Resor och utflykter genomförs till låga självkostnadspriser.

Som medlem får du dessutom medlemsskriften NOS, med kvartalsprogram och intressanta artiklar.

FNSiN

Föreningen
Natur och Samhälle i Norden

Föreningens adress
c/o Erik Elvers, Illerstigen 28
170 71 Solna
E-post: fnsin@algonet.se
Hemsida: www.algonet.se/~fnsin

Postgiro:
67 01 50-2 Medlemsavgifter och
beställning av skrifter

Ansvarig utgivare:
Anders Schærström
Kometvägen 49, 183 48 Täby
08-758 30 03(b), 08-566 136 55(a)

Nästa NOS: december 2003

Material till NOS skickas till:
Agneta Widange Hemph
Drottningg 79, 111 60 Stockholm
08-10 74 11(b), 08-30 83 57(a)
agneta@bvgnadsgaranti.com
Manusstopp 15 november

NOS har ISSN: 0348-7970

FNSiN Funktionärer 2003

Styrelse:

Ordförande

Anders Schærström
Kometvägen 49
183 48 Täby
08-758 30 03(b), 08-566 136 55(a)

Vice ordförande

Pia Eriksson
Vipphavrevägen 12
178 35 Ekerö
08-560 330 27(b), 08-705 77 26(a)

Sekreterare

Bengt Blomqvist
Radarvägen 21
183 61 Täby
08-756 26 56 (b)

Kassör

Erik Elvers
Illerstigen 28
170 71 Solna
08-85 84 88

Övriga ledamöter

Ola Eriksson
Vipphavrevägen 12
178 35 Ekerö
08-560 330 27 (b)

Birgitta Traxel
Vesslevägen 40 nb
167 67 Bromma
08-25 03 35 (b)

Kaj Valtersson
Gränsholmsbacken 5
127 42 Skärholmen
08-710 18 92 (b), 08-16 23 91 (a)

Agneta Widange Hemph
Drottninggatan 79 3tr
111 60 Stockholm
08-10 74 11 (b)

Bo Zachrisson
Birkagatan 2
113 36 Stockholm
08-31 02 33

Programkommité

Björn Eriksson
Mellingebacken 6
163 67 Spånga
08-795 64 89 (b), 08-764 99 31 (a)

Marie-Louise Reinius
Kristinebergs strand 27
112 52 Stockholm

Kaj Valtersson
(se ovan)

Kontaktpersoner

FNSiN - Höga kusten

Lena Hermansson
Svanö 35
872 93 Lunde
0612-303 50 (b)

FNSiN - Uppland

Sven A Nyberg
Valthornsvägen 31
752 50 Uppsala

FNSiN - Värmland

Lena Sewall
Äivrosгатan 4
654 61 Karlstad
054-18 68 75 (b)

FNSiN - Östergötland

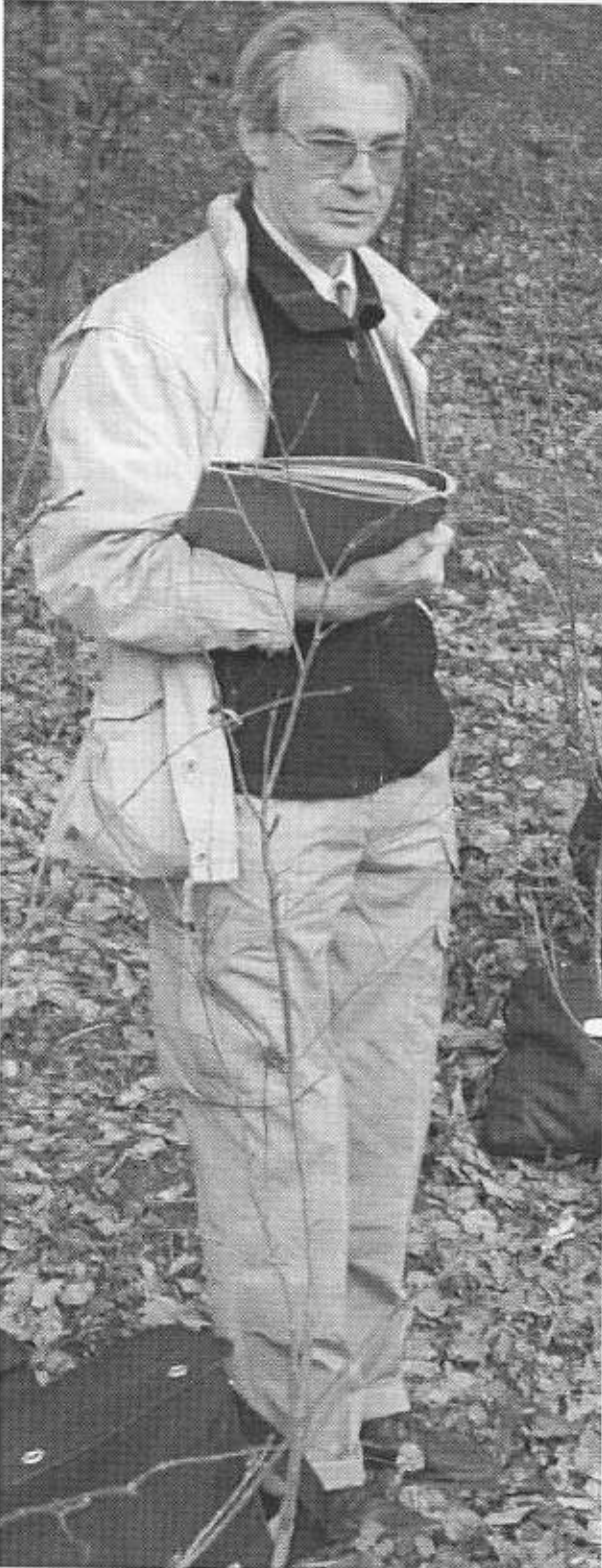
Håkan Bley
Sköldvägen 18
616 33 Åby
011-631 69 (b), 011 19 11 25 (a)

Medlemsavgiften 2003

Fullbetalande medlem	130 kr
Ny dito efter 1/7	65 kr
Familjemedlem	30 kr
Betala till postgiro 67 01 50-2	

Kära medlemmar

I höst är det trettio år sedan FNSiN kom till och en gång i november kan såväl veteraner som yngre eller senare tillkomna medlemmar ägna en god stund åt minnen. Bland oss medlemmar finns några som var med när det började. Många av oss har varit med länge, om än inte från början, och åtskilliga har varit med en betydligt kortare tid. Jag var inte med i början och jag tänker inte skriva

föreningens historia – kanske någon annan gör det – men jag tänker tillbaka. Trettio år sedan – det var ännu ganska tidigt 70-tal. För den händelse att vi

skulle ha råkat glömma så har medierna på sistone påmint oss om en del: Norrmalmstorgsdramat, militärkuppen i Chile, kung Gustav VI Adolfs död, Watergate. Vietnamkriget pågick ännu.

Intresse för miljöfrågor var ännu ganska nymornat. Det var de första oljekrisernas tid. Man började inse det moderna samhällets sårbarhet och att vi bara har en jord – som vi måste hushålla med.

Forskare och politiker började tala om tillväxtens gränser. Den nye kungen deklarerade tydligt intresse för natur och miljö. Kärnkraften var på väg in på den politiska dagordningen. Man hade börjat ifrågasätta auktoriteter – gräsrotter började slå vakt om almar.

Det var en radikal, lekfull, experimenterande, ibland flummig tid. Det var en tid av nyfikenhet. Det var en tid då tvärvetenskaplighet började bli ett nyckelbegrepp i åtminstone vissa akademiska kretsar. De nya tågloffarkorten var ett sätt för riktigt unga att billigt komma ut i Europa. Men somliga ville ännu längre bort.

Ur den ekologiska medvetenheten, upptäckarlusten och viljan att veta mer om miljö och levnadsvillkor uppstod FNSiN. I föreningens hägn gjorde man expeditioner till nordliga, ogästvänliga men spännande trakter. Man studerade platser och företeelser tvärfackligt – knöt samman natur- och samhällsperspektiv. Man hade roligt.

Under de trettio år som gått har det blivit allt lättare och vanligare att resa nästan vart som helst på vår jord. Vi har många konkurrenter som ordnar resor, men vi anpassar oss. För trettio år sedan låg Internet och e-post långt borta i framtiden – nu använder vi dem i föreningsarbetet. Nordiskt samarbete var minst lika aktivt som det kontinentaleuropeiska som skulle bli EU. Sedan har Europa förändrats på ett sätt som knappast någon då kunde ana. Trots föreningens namn har vi alltid varit öppna för andra delar av världen. Enligt stadgarna ska föreningen inte enbart syssla med de nordiska länderna utan också med ”områden med historisk eller aktuell anknytning till länderna i Norden”. Föreningen finns fortfarande och om ni medlemmar vill så kommer den att finnas ett bra tag till. Vi är fortfarande nyfikna. Och vi har fortfarande roligt i FNSiN.

Anders Schærström

Foto Björn Eriksson

Omslagsbild: Varningsskylt på Svalbard. Foto Henrik Hansson

GRÖNLAND

Sol- och badsemester på Grönland är inte vad man väntar sig, men när man är varm och svettig efter en rejäl terrängvandring i solen så tvekar man inte länge när en vacker fjällsjö kommer i ens väg. Visserligen når vattentemperaturen knappast över 12° men ett hastigt dopp gör gott. FNSiN-resan till Grönland 2003 blev mitt första besök i landet som lockat så länge. Naturligtvis inbillar jag mig inte att jag har lärt känna Grönland genom att besöka landet i tio dagar vid midsommartid. Naturligtvis inser jag att jag bara var en tillfällig besökare och att det är en helt annan sak att leva i landet, på dess villkor året runt. Men jag har för första gången fått egna intryck av landet. Jag har inte längre en bild som enbart förmedlats av TV, böcker – och föredragshållare. Jag har mött ett spännande land i förvandling. Jag har ställt frågor och fått svar. Jag vill veta mer.

Vi iakttar – men vad förstår vi av det vi ser? Nat som aldrig blir natt – solen skiner dygnet runt, men vi vet ju att på vintern råder det ständiga mörkret. Klocktiden tycks ha förlorat sin mening. Pojkar spelar fotboll vid midnatt. Sommar och vinter – för att inte säga istid – på samma gång. Vi vandrar i tjugogradig värme och ser ut över fjorden där isbergen trängs i väntan på att komma över moränbarriären och segla ut i Diskobukten..

Och hundarna – alla skällande, gläfsande, gnällande hundar – som kedjade väntar på vintern och på att få springa. Totalt finns det 30 000 i landet. (Ilulissat: 4500 människor och 6000 hundar, sägs det.) Gång på gång blir vi påmind om att hundarna inte är några gosdjur. Valparna är söta – men klappa dem inte! – Ägarna tar mycket väl hand om sina hundar, eftersom de är beroende av dem, får vi veta. Men vi såg minst två hundar ligga döda i sina kedjor, en av dem förstörd av skabb. Hur kommer det sig? Är det våra främmande värderingar som spelar oss ett spratt? Ägarna sköter nog sina hundar men på ett osentimentalt sätt. Grönländska hundar lever ett hårt och kort liv. Efter 4-5 år är det slut.

Grönlandisering

Efter 1953, då Grönland blev en integrerad del av Danmark i stället för en ren koloni, vidtog paradoxalt nog, en påtaglig *danisering* av landet. Fast man ska kanske hellre säga, att daniseringen som pågått sedan Hans Egede började sin mission 1721, intensifierades. Under 1970-talet

var förhållandet mellan danskar och grönländare spänt, men sedan den begränsade självständigheten - Hjemmestyret - infördes 1979 har förhållandet mellan dem förbättrats och nu pågår i stället en tydlig *grönlandisering*.

Lars Olsvig är föreståndare för Knud Rasmussens Folkhögskola (KRF) och tar sig god tid med oss, trots att han är en mycket aktiv och upptagen person. Han sprudlar av entusiasm, vilja och energi, när han berättar om Grönland, dess historia och framtid samt inte minst den roll KRF spelar i grönländiseringen och landets modernisering. KRF har 52 elevplatser. Ca 8-10 % av eleverna är analfabeter när det kommer dit och för många blir det ett personligt lyft att få lära sig läsa och att få tillgång till annan undervisning. Undervisningen sker helt på grönländska och Olsvig framhåller begreppet "Den gode skole" - ett nytt initiativ med utgångspunkt i eleverna. Evaluering och individualisering är nyckelord. Verksamheten finansieras till 70 % med bidrag från Hjemmestyret och 30 % med intäkter från uthyrning, t ex vandrarhemsverksamhet. (Vi skulle egentligen ha varit inkvarterade där, men eftersom det var fullt hamnade vi på hotell med självhushållning.)

Men grönländisering eller inte så har många grönländare ett identitetsproblem – särskilt påtagligt för dem som har dansk far och grönländsk mor. (Dvs just det fenomen som Peter Høeg gett skönlitterär gestalt i form av Frøken Smilla.)

Att markera den grönländska identiteten är viktig. Medan vi är i Sisimiut infaller Grönlands nationaldag (21 juni) och firas i en idrottshall. Lite snopet är det att trumdans, kajakuppväsning och andra traditionella inslag blivit inställda pga dåligt väder! Men vi får höra sång och musik och se stolta prov på hur man arbetar med rörelsehindrade barn.

En kommission tillsattes för några år sedan för att utreda hur hjemmestyret ska kunna vidgas inom ramen för gemenskapen med Danmark. Men grönländsk självständighet är fullt realistisk, menar Lars Olsvig. Idag pumpar Danmark in 2½ miljarder kronor till Grönland. Det betalar sig därför att Danmark genom att ställa basen i Thule till förfogande slipper betala avgift till NATO. Men om Grönland vore självständigt skulle det direkt kunna ta intäkterna från Thulebasen, menar Lars Olsvig - och Danmark skulle slippa de stora kostnaderna för Grönland!

Men grönländisering och självständighet förutsätter också att Grönland själv tar ett större ansvar, t ex för sociala behov. Grönland måste ta hem sina handikappade och fängelseinterner från Danmark

Fortfarande är Grönland beroende av danska och andra utländska specialister. Sjukhus finns i de flesta städer, även om de är små. Specialistvård måste man få i Danmark. Vi möter en mycket speciell expert utifrån – en dansk dövpräst som under några veckor ska ta hand om konfirmationsundervisning och konfirmation av döva ungdomar.

Ett modernt samhälle behöver många specialister och man kan undra om en befolkning på 60 000 räcker som underlag för ett brett universitet och den högre utbildning som behövs. Grönlands universitet har idag fyra institutioner och inriktningen på det grönländska och arktiska är stark: administration (med ekonomi och statskunskap), kultur och samhälle (med betoning av inuitkulturer), grönländska (språk, litteratur och massmedier) samt teologi.

Utveckling - förändring

Grönland utvecklas – nej, *förändras*, med Lars Olsvigs uttryck. Det finns fyra tydliga växtcentra berättar Lars Olsvig: Nuuk, Sisimiut, Ilulissat och Qaqortoq (Julianehåb). Koncentrationen är en fördel – den möjliggör besparingar.

Ja, det syns att Ilulissat växer. Nya bostadsområden breder ut sig och strax utanför staden på vägen mot flygplatsen ligger det nya eleganta hotell Arctic. I Sisimiut (Holsteinborg) skall en ny stadsdel byggas på andra sidan bron under nästa år. Invånarantalet (5000) har fördubblats sedan 1965 och ökat från 1000 för femtio år sedan.

Kangerlussuaq består av en flygplats, ett par hotell, polisstation, administrationsbyggnader, ett postkontor, ett snabbköp, ett halvdussin bostadskaserner och lika många oljecisterner, en kyrka, ett konferenscentrum, Nordlys Bar och Polar Bear Inn. Det mesta är byggt av gamla containers. Kyrkan ser ut som en modern sammanträdeslokal inuti – behaglig och ändamålsenlig, inte överlastad som många gamla kyrkor. Några grusvägar leder ut i vildmarken, en till den Stora Isen. Detta är myskoxland och vi möter nio stycken på väg till inlandsisens rand. Det finns planer på en väg mellan Sisimiut och Kangerlussuaq – ca 20 mil. Ute i terrängen möter vi en ensam lantmätare i färd med förberedelser. Att vägen skulle få stor praktisk betydelse inser vi själva, som redan vid ankomsten får uppleva innebörden av uttrycket "immaqa" - den osäkerhet som präglar tillvaron för grönlän-

darna, bl a på grund av väderförhållanden. När vi just anlänt från Köpenhamn till Kangerlussuaq skulle vi ha fortsatt med anslutande flyg till Sisimiut, men trots några timmars väntan på att dimman vid kusten ska lättas och sedan ett halvdussin försök att landa - trots dimman - återvänder vi till Kangerlussuaq, där vi blir kvar ett extra dygn.

Grönländisering och utveckling innebär också förändringar av näringslivet. En fjärdedel av Grönlands förvärvsarbetande lever av fiske och fiskindustri. Räkorna väger bokstavligen tungt i näringslivet (drygt 80 000 ton år 2000), men torskfisket har krympt kraftigt (från drygt 10 000 ton till knappt 4000 ton på mindre än tio år). I den grönländska berggrunden finns många industriellt användbara mineral men för närvarande förekommer ingen brytning. Förhoppningsfulla oljeborringar har hittills inte gett det önskade resultatet.

Tanken dyker upp gång på gång: Kan Grönland ha en framtid i form av vinterturism? Sisimiut och Ilulissat för mina tankar till Alpernas skidbyar. Små men livskraftiga orter som ser ut att ha vissa förutsättningar för vinterturism – bergen med utförslöpor, slädpartier med hundar. Grönland är nog alltför mörkt och kallt i december-februari, men varför inte på senvintern och april-maj? Helle Olsen (Grönlands Rejsebureaus representant i Kangerlussuaq) rekommenderar hundslädeturer och norrsken i februari, men april när dagarna norr om polcirkeln redan är längre än i södra och mellersta Sverige och det fortfarande är vinter lockar kanske minst lika mycket. Men vad skulle mer turism innebära för Grönland? Grönlands turistråd (Greenland Tourism) inrättades 1991 för att främja en kulturellt och ekologiskt hållbar turism. År 2000 kom 31.000 per år (1991: 3500).

Kan IT-åldern medföra ett helt annorlunda näringsliv? Många digitala tjänster kan utföras var som helst, om bara kompetensen och den nödvändiga tekniken finns. I vilket fall som helst lär större självständighet förutsätta närmare förbindelser med omvärlden.

Grönland och omvärlden

Och vad vet omvärlden om Grönland? – Bor man i hus där? - Såg ni några pingviner? Är det så att omvärldens uppfattning av Grönland än idag är präglad av skämtteckningar med små snedögda anorakklädda figurer och igloos? Eller ett glassbolags symbol i form av en pälsklädd eskimå som bär på en stor strut? Det är inte särskilt länge sedan vissa delar av Grönland var okänt land och föremål för europeiska och amerikanska upptäcktsfärder – som sedan lämnat spår i form av ortnamn. Topografiskt är Grönland kartlagt, men våra mentala kartor av landet präglas säkert av många *kulturella missförstånd*. Vi hajar till när Lars Olsvig berättar om traditionellt leverne: besökare har ofta förundrats över den "sexuella generositeten" i Grönland. Lars Olsvig hävdar, att i mycket isolerade samhällen behövdes lösningar som ter sig främmande för utomstående. Sålunda var "lampeslukningsleg" en form av organiserad incest som fyllde en rent praktisk funktion i mycket isolerade samhällen. När man släckte lamporna, kunde sexualiteten få utlopp på ett slumpartat (?) sätt i mörkret. Men med kristendomen kom en moraluppfattning och ett förbudstänkande som motarbetade traditionen.

Och någon "kvinnlig frigörelse" behövs inte idag, säger Lars Olsvig, för "den grönländska mytologin har alltid stöttat kvinnans ställning i

samhället". Ännu något att fundera över för oss främlingar.

I vilket fall som helst är naturligtvis är ingen helt oberoende av sin omgivning, inte heller Grönland och såväl kulturella som fysiska avstånd måste överbryggas. Grönlandiseringen innebär inte isolering – snarare precis tvärtom. När det får spela en mera självständig roll blir det ofrånkomligt för Grönland att närma sig omvärlden och kontakterna kan innebära både motstånd och nya - kanske ibland disparata – allianser. Vi som engagerat oss för en nordisk gemenskap och kulturell samhörighet vill nog gärna se Grönland som en del av denna och visst deltar Grönland i det nordiska samarbetet, visst finns det ett nordiskt institut i Nuuk, men på plats upptäcker man att banden till Norden inte är självklara. För grönländaren känns samhörigheten med andra arktiska folk och måhända folk i andra världsdelar som tillhör "fjärde världen" naturligare. Sedan 1985 samarbetar grönländska, isländska och färöiska parlamentariker i Västnordiska rådet och genom Grönland utvecklar EU sin "arktiska dimension". Men Grönland spelar också en viktig roll i den internationella inuitorganisationen (Inuit Circumpolar Conference) som sträcker sig från Sibirien till Grönland.

Omvärlden har inte alltid förståelse för de näringar som sedan urminnes tider varit en förutsättning för mänskligt liv på Grönland. Men det handlar inte enbart om olika etiska värderingar. Grönland är en del av den globala ekologin som kräver kompromisser. Valjakten är idag reglerad (= starkt begränsad) av internationella regler. Upprepade konflikter med Greenpeace har nog lett till mera bitterhet än respekt.

Det är nog inte många som vet att Grönland är det enda land som faktiskt har lämnat EG. Grönland följde med Danmark in i gemenskapen men lämnade den 1985 efter en folkomröstning. Å andra sidan har Grönland ett associeringsavtal med EU, i likhet med flera tidigare brittiska, franska och nederländska kolonier. Tillgången till EU-marknaden och ett fiskeriavtal med EU betyder 3 miljarder danska kronor för Grönland.

Gäster i naturen

Myskoxen lunkar sävligt längs grusvägen framför oss på vägen mot inlandsisen. Så märker den bilen och börjar springa med den långa raggen flaxande. Plötsligt gör han vänster om och skumpar en bit uppför slänten. En liten stund står han och glor på oss – tillräckligt länge för att vi ska kunna ta bilder. Sedan finner han för gott att gömma sig bakom ett flyttblock.

Vi vandrar från Ilulissat runt udden med storartad utsikt över fjorden och de mäktiga isbergen. Njutningen störs bara av myggorna, dessa helvetets utsända! En annan dag ligger dimman tät över isbergen, medan vi vandrar i solsken. Mistluren råmar.

Vi har blivit tillsagda att inte gå in på en kyrkogård för det är grönländarnas egen mark. Men ute i det obebodda landskapet träffar vi på flera husgrunder och månghundraåriga gravrösen där skeletten skymtar mellan stenarna. (I en kommande artikel berättar Kjell Linnér mera om våra arkeologiska iakttagelser.)

En kväll sitter vi alldeles tysta på fjordstranden – lyssnar och spejar efter kalvande isberg i en skönhet och stillhet som trotsar beskrivning. Här är bara vi och naturen. Här härskar isen som den gjort i tusentals år. Moderniseringen känns mycket avlägsen.

Anders Schærström

(med varmt tack till de medresenärer som kommenterat artikelutkastet)

Några litteraturtips

Fakta om Grønland. Kalaallit Nunaat. Nordens Institut i Grønland, 2001.

Foersom, Th.; Kapel, Finn O. & Svarre Ole: *Nunatta Naasui. Grønlands flora i farver.* Atuakkiorfik Ilinnisorfik, 1997. ISBN 87-558-1164.7

Greenland in figures 2002. Statistics Greenland, Greenland Home Rule Government.

Grønland '81. Foreningerne Nordens Forbund 1981

Hart Hansen, J. J.; Meldgaard, Jørgen & Nordqvist, Jørgen: *Qilakitsoq. De grønlandske mumier fra 1400-tallet.* Grønlands Landsmuseum, Christian Ejlers forlag, 1985

Näslund, Sture: *På väg mot självständighet? Färöarna, Grønland och Åland.* Världspolitikens Dagsfrågor nr 11, 2000. Utrikespolitiska Institutet, Stockholm.

Qeqertassusuk. De første mennesker i Vestgrønland. Qasigiannuguit Katersugaasiviat/ Christianshåb Lokalmuseum og Det grønlandske selskab. (Årtal saknas)

Topografisk Atlas Grønland. Atlas over Danmark, Serie II Bind 6. C.A. Reitzels Forlag 2000.

Wedin, Bertil: *Tusen år på Grønland.* Bonniers 1971

Några informativa grönländska Internetadresser Danmarks og Grønlands Geologiske Undersøgelse (GEUS): www.geus.dk
Grønlands Hjemmestyre: www.gh.gl

Grønlands Kulturhus – Katuaq: www.katuaq.gl

Grønlands Nationalmuseum og Arkiv: www.natmus.gl

Grønlands Naturinstitut: www.natut.gl

Inuit Circumpolar Conference (ICC): www.inuit.org

Nordens Institut i Grønland (NAPA): www.napa.gl

Fakta om resan

Tid: 18 – 27 juni.

FNSiN på vandring i trakten av Sisimiut.

Foto Sara Manasdotter

Rutt: Flyg Köpenhamn – Kangerlussuaq (Søndre Strømfjord) samt Kangerlussuaq – Sisimiut. Båt längs kusten till Ilulissat (18 timmar). Flyg tillbaka till Kangerlussuaq och Köpenhamn.

Resan förmedlades av Johannes Mårlöv, Grønlandsresor, enligt önskemål framförda från företrädare för FNSiN och Geografilärarnas förening..

Vi bokade från början fler platser än vad vi lyckades fylla med föreningsmedlemmar. Från FNSiN deltog fem – Anders, Birgitta, Ellen, Kjell och Sara - medan Gudrun och Heino kom via geografilärarna. Vidare ingick Emma och Farid från Stockholm samt Olaf och Lis från Århus i en mycket löst sammansatt grupp – det

var endast på förflyttningarna mellan inkvarteringsorterna som alla följdes åt. I övrigt hängav vi oss åt strövtåg och upptäcktsfärder i olika konstellationer. Resan karaktäriserades av "individualism inom ett kollektiv", vilket är kännetecknande för anarkism (!), enligt en deltagare. I princip levde vi på vandrarhemsstandard, dvs med självhushållning. Standarden var dock synnerligen skiftande.

- Kangerlussuaq: Hotell Umimmak (Musk Ox Inn). Stora rum med sköna sängar. Bra toalett- och duschrum (fast somliga tyckte att det var långt till dem). Men skada att vi egentligen inte hade tillgång till kök. Det måste man ju erbjuda om det skall vara vandrarhems villkor. Tack vare Helle Olsen fick vi hotelldirektörens tillåtelse att använda det kök som faktiskt finns och även låna en stor gryta till vår fisksoppa.
- Sisimiut: Eftersom vi inte fick plats på Knud Rasmussens Folkhögskola blev vi inkvarterade på behagliga Hotell Sisimiut: utmärkt trevligt hotell med bra kök. När vi kom

fanns det emellertid absolut ingen köksutrustning. GR-representanten Thomas fixade emellertid snabbt allt möjligt; bestick, tallrikar kastruller...

- Ilulissat vandrarhem: Nerslitet, lyhört!!!! med knarrande dörrar, skramlande vånings-sängar och klampande i korridorer. Ganska välutrustat kök – men trångt. Våningssängarna var så slamriga och ostadiga att Kjell och Anders som delade rum gick skilda vägar för att inte störa varandra. Ett par nätter letade Kjell reda på rum som faktiskt var lediga och när alla sovrum var upptagna, tillbragte Anders en natt i duschrummet.
- Båten från Sisimiut till Ilulissat: sköna kojor, hyfsat bagageutrymme. Opraktiska öppettider i serveringen. Det gick inte att få varm mat på resan, eftersom den serveringen hade stängt före avgången kl 19!

Brev från La Palma – Fest i byn

Den 16 juli firar vi byns skyddshelgon, den heliga Jungfrun av Berget Carmel, la Virgen del Carmen. Det är högsommar, och det blir förfärligt varmt, när solen ligger på, men det gör inte så mycket, för än är luften sval, och man kan alltid gå in i skuggan. Hela byn är finstädad, och platsen utanför kyrkan och affären är fullbehängd med vimplar, tätt nästan som ett tak. Flickorna i byn brukar klippa dem av silkespapper, ibland i de spanska färgerna gult och rött, ibland i kanariefärgerna vitt, blått och gult, men för det mesta är det brokigt. I år hade festkommittén köpt plastvimplar i ännu brokigare färger. Vid infarterna till byn, den övre och den nedre, är flaggstänger resta med kanarieflaggan och kommunens egen flagga i grönt, blått och gult, och en banderoll emellan med texten Fiesta de las Tricias, men man hade glömt att klippa hål i plasten, så vinden tog den.

Festen börjar med mässa och en liten procession utanför kyrkan, och sedan är det olika festprogram varje dag, med många aktiviteter: lekar för barnen, uppträdande av trubadurer, schacktävling, cykeltävling, hästkapplöpning (mellan två

hästar), lerduveskytte, kanariebrottning, fotboll mellan gifta och ogifta och folkdansgrupper. Ibland konstutställning med alster av lokala förnågor i kulturhuset och allt möjligt annat. Söndagen är den stora dagen med mässa och stor procession ner till den gamla skolan, där mässan hölls innan kyrkan byggdes 1942. Den lilla madonnabilden som stod där står numera i kapellet på kyrkogården. Den nya madonnan är av trä och stor som en människa. Hon är smyckad med blommor och ljus och bärs på starka armar av männen i byn, ibland mindre starka av någon kvinna, som har avlagt ett löfte, promesa, för att få någon särskild favör av madonnan, till exempel bot från något lidande. Om bärarna inte orkar hela vägen, byter man av varandra, eller i värsta fall håller man en hand, i alla fall, på bären. Först kommer madonnan, därefter kyrkoherden och borgmästaren och byns två kommunalfullmäktige, sedan blåsorkestern från samhället som spelar en speciell processionsmarsch, och sen alla vi andra. Det är sent när vi går ur kyrkan och under vägen faller natten på. Vi går där i tystnad i mörkret, med bara ljusen från madonnan och

enstaka raketer, och ugglor och fladdermöss brukar ta sig en förvånad titt. Någon hund vaknar och skäller till, men annars är det tyst. På tillbakavägen är det cuadros plásticos, levande tavlor, dvs människor i frusna teaterscener, som framställer händelser ur Jesu liv eller uppenbarelser av madonnan. De upplysta bilderna är oerhört suggestiva i den mörka natten. Scenen med Veronicas svetteduk förra året var djupt dramatisk.

När processionen kommer tillbaka till kyrkan är det stort fyrverkeri. Madonnan ställs framför kyrkdörren, vänd mot fyrverkeriet, som om ett träbeläte skulle kunna uppskatta det. Det hela är både suggestivt och rörande trosvisst. Därefter börjar dansen, och festen är i full gång. Kyrkan är öppen hela natten, och dit kan alltid gå för att vila benen eller prata en liten stund eller be en

Vy från La Palma

Foto Anders Schærström

bön. Därinne, med musiken på högsta decibel utanför och människornas prat och skratt, är man alldeles ensam med sig själv och sina tankar, en liten isolerad ö mitt i oväsendet. Därute är det tombola och krimskrams och stånd för mat av alla slag: varm korv och hamburgare och bocadillos de carne (bogfläsk i bröd), arepas från Venezuela (en mannagrynsbulle stekt i olja med fyllning av tonfisk och lök) och vin, massor med vin, och öl. Ett år gräddade en väninna och jag pannkakor och sålde med god förtjänst. Det var jämn kö till pannkakorna, och vi turades om, dansade en stund och gräddade en stund, och bytte av varandra hela natten.

Festmat för mig är varm korv, perros calientes (varm hund, direkt översatt från engelskan), för det äter jag aldrig annars. Det är inte vanliga, goda svenska varmkorvar utan svampiga korvar i degigt sött bröd, med hackad rå lök och ketchup och senap och majonnäs, alltihop på en gång alldeles barbariskt, och det är nästan omöjligt att inte spilla på klänningen. För till festen har man nya kläder, det är gammal sed. Eller i alla fall något nytt varje dag. Det behöver inte vara något märkvärdigt, kanske bara nya trosor eller tygskor av den allra billigaste sorten, och någon gång behöver man ju i alla fall köpa nytt.

Men den sista dagen firar de unga flickorna orgier i elegans.

Jag har också köpt nytt, en grågrön lång kjol med volang nertill som sommarens mode föreskriver, och en grågrön bomullstopp till. En tunn blus till jacka hade jag redan, med vackert blommönster i grågrönt och rosa på beige botten. Jag köpte den för flera år sedan på rea men hade aldrig använt den. Askungens systrar kan dra något gammalt över sig! Traditioner är till för att följas, åtminstone de goda.

Normalt varar festen i tre dagar, men i år föll den sextonde på en onsdag, så det blev fem dagar med söndagen. Jag hörde musiken ända hem, natten igenom till gryningen. Folk dansar och dricker, och från mörkret bakom kyrkan och husen intill kommer dämpade skratt och tissel och tassel, precis som vid midsommar. Däremot är det inte så många buteljer att ta hand om efteråt, för det är inga restriktioner utan man kan dricka närsomhelst, och det är inte så spännande. Men under dagen ligger folk och sover i buskarna fram till eftermiddagen och så går de och tvättar av ansiktet i kallt vatten och dricker kaffe i baren, och sen är de färdiga att börja om.

Festen avslutas med Judas testamente. Judas är en halmdocka, klädd i gamla utslitna kläder, och hans testamente är det yttersta utslaget av social kontroll. Dvs skvaller om familjeproblem förekommer inte, men allt annat. En gång hade polisen ärende till affären och ställde jeepen utanför kyrkan men drog inte åt handbromsen ordentligt och den började rulla och for rätt in i kyrkdörren och slog hål i den. Det kommenterades förstås i testamentet. Gamla Alejandrina är en så snäll och rar person, men lever pratande, och ett år fick hon ärva en papegoja att prata med, och jag fick en solfjäder för att klara värmen bättre.

Alltihop skrivs i décimas, ett uråldrigt, tiostavigt versmått med rim både inne i versraden och i slutet. Det finns människor som har gjort så många décimas i sitt liv att de utan vidare improviserar nya, med delvis stående vändningar, som kommentar när det händer något särskilt. Ja, jag tror att det finns en och annan som tänker i décimas.

Testamentet är långt och framförs på dialekt med många ålderdomliga vändningar, och med anspelningar på timade händelser är det svärbergräppligt för utomstående. Det framförs med bravur av Moncho, en verklig artist som egentligen är alldeles för stor för lilla Las Tricias. Sedan bränns Judas upp, och festen är slut. Enligt programmet skall detta ske klockan två, men inträffar aldrig före fyra. Tyvärr brukar jag sällan

kunna hålla mig vaken så länge, utan jag får läsa den tryckta versionen dagen efter, men det är, trots allt, inte riktigt samma sak.

Sedan kommer en vecka när människorna är trötta och purkna och allt städas gäspande upp. Skönt att få gå tillbaka till vardagen.

Ingegerd Hosinsky

Intressant på Internet

Isländsk kart/ortnamnslänk

<http://gisland.rhi.hi.is/ornefnaskra/>

www.biskops-arn.se

nordiskt bibliotek

Via Internetadressen kan man beställa låneböcker ...

Källa: Nordens Tidning

Vad händer i Ekoparken? Titta på hemsidan

www.ekoparken.org - där hittar du

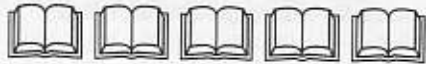
tips om vandringar och andra aktiviteter, information om vad som händer i

och runt parken, ställningstaganden från Förbundet för Ekoparken och mycket mer!

Trött på telefonförsäljare?

Har du tröttnat på att bli uppringd hemma av försäljare och personer som försöker samla in pengar till nog så behjärtansvärda ändamål? I så fall kan du ansluta dig till NIX-telefon. Då kommer ditt telefonnummer med i ett spärregister som försäljare och liknande är skyldiga att respektera.

Att ansluta sig till NIX-telefon kostar ingenting. Ring 020-27 70 00 och begär spärkod. Du får då med posten en kod. Sedan ringer du ett annat nummer och knappar in din kod. Ett enkelt sätt att slippa störningar och irritationsmoment. Och så kan du själv bestämma vem du vill handla av samt när och till vilka humanitära ändamål du vill bidra.

Böcker

Karl-Aage Schwartzkopf: *Yngste karolinen*. En bok för alla. 2003

Pris 26 kronor. 132 sidor. (Första utgåvan 1960)

Till min förtjusning upptäckte jag på vårkanten i ett skyltfönster att en av min uppväxts mest minnesvärda läsoplevelser har kommit i en nyutgåva. Det var inte en dag för tidigt. Jag har ibland förgäves sökt efter den när jag letat julklappsböcker till släktens barn. *Yngste karolinen* av (FNSiN-medlemmen!) Karl-Aage Schwartzkopf [KAS] har efter drygt 40 år dykt upp på nytt.

KAS är en mångsidig man som levt ett händelserikt liv och har en rik fantasi vilket satt spår i böcker och artiklar. Otvivelaktigt har han hämtat inspiration till sina äventyrsböcker på många och långväga resor och strövtåg. Många som var barn på 50-, 60- och 70-talen har nog mött hans humoristiska sida i uppsluppna barnböcker. Men KAS bör läsas och uppskattas också för sitt seriösa författarskap – *Yngste karolinen* är ett av de främsta exemplen på det.

Bakom boken ligger idoga efterforskningar. Anders Henrik Ramsay var 11 år när han 1718 blev pojksoldat i general Armfeldts armé och deltog i det ödesdigra fälttåget mot Norge. KAS har vävt samman en gripande berättelse på grundval av fakta och sägner om honom - som han själv säger "utan att helt förirra mig på fantasins osäkra gungfly".

För många år sedan hade jag förmånen att gå en fjällvandring med KAS som ledare – "i Armfeldts spår" – genom trakter där legender och spökhistorier kring karolinerna ännu levde, där man ännu kunde finna rester av kavelbroar som soldater byggt över myrmarkerna och där man i knappt synliga avlång upphöjningar i terrängen kunde ana okända soldaters ensliga gravar.

Jag föreställer mig att barn och föräldrar kan – och rentav bör – läsa *Yngste karolinen* tillsammans. Säkert finns här stoff till samtal. Här möter man krigsvardagens slit och släp. Här finns krigets fasor – den onda bråda döden: döden i strid, kölldöden, avrättningarna. Men trots allt är det en bok för barn och KAS gör halt före de vidrigaste detaljerna. I datorspelens och historielöshetens tidevarv borde *Yngste karolinen* kunna fungera som vaccin mot vålds- och krigsromantik liksom mot storsvenska fantasier. Nu

hoppas jag att även *Trumvirveln* (1966) kommer i nyutgåva – ungdomsromanen som berättar den likaså faktabaserade historien om den svenske och den norske pojksoldaten som blev vänner mitt under kriget mellan broderfolken – och trots att sådan vänskap var belagd med dödsstraff...

Anders Schærström

Svenskt ortnamnslexikon, Stockholm 2003.

Utgivet av Språk- och folkminnesinstitutet (SOFI), Upsala; 422 sidor i dryg A5-storlek, cirkapris 500 kr (hos Akademibokhandeln).

Ortnamnsvetenskap är en intressant tillämpning av språkvetenskapen, med starka beröringspunkter mot etnografi, geografi, botanik och många andra ämnen inom skilda områden. Det är därför med stor iver jag har studerat det i våras utkomna *Svenskt ortnamnslexikon*, med tio högt kvalificerade nordister som författare och medförfattare. Boken omfattar uppskattningsvis 5000-6000 uppslagsord, främst "bebyggelsenamn" (t ex orter och gårdar) men även en del "naturnamn" (t ex sjöar och öar) och ett fåtal ägonamn och anläggningsnamn. Dessutom finns några artiklar om namnled som -inge och -sta(d), en kortare inledning som behandlar bl a namntolkning, ortnamnsvård och finska/samiska namn i Sverige samt avslutningsvis en fyllig sammanställning av ortnamnslitteratur, såväl allmän/principiell som verk om olika delar av landet. Boken är rikt illustrerad, t ex med bilder av olika naturformen som återspeglas i ortnamnen och även med en del kartor.

En sak jag däremot saknar är ett register sorterat på landskap, t ex för den som inför en resa skulle vilja ögna igenom vad som sägs om namnen i en viss del av landet.

Grunden för urvalet av namn tycks vara att "alla skall hitta något om sig", t ex har (nog) alla kommuner och större orter tagits med förutom landskap och landsdelar. Texten till de olika uppslagsorden täcker inte bara tolkningar av själva namnen utan även en del annan information, som under Kristianopel (i Blekinge) där det nämns att orten miste sina stadsprivilegier 1679. Några gånger tycker jag dessa andra upplysningar fått för stort utrymme, t ex lyder notisen om (anläggningsnamnet) Treriksörset: "gränsröse, Karesuando sn, Lappland. - Rösen, som står i sjön Golddajävri, är Sveriges nordligaste punkt.

Det uppfördes 1897 på den punkt där Sveriges, Norges och Finlands riksgrenser möts. Röset byggdes om i betong 1926." Något onödiga känns också uppslagsord som "**Gotlands norra härad** hd, Gotland. - Gotland har i modern tid varit indelat i två härad, Gotlands norra härad och → Gotlands södra härad." som följs av "**Gotlands södra härad** hd, Gotland. - Häradet är det södra av Gotlands två härad (→ *Gotlands norra härad*)."

Trots sådana detaljmärkningar är det dock en bok det är ett nöje att ha som uppslagsverk när man söker uppgifter om något specifikt namn eller som är trevlig att bara bläddra på måfå i för att se vad man hittar. Att formuleringar som "namnet kan/tycks innehålla", "namnet åsyftar sannolikt", "kanske", "möjligen" och "osäker tolkning" är återkommande är ofrånkomligt och

återspeglar det faktum att ortnamnstolkning är vanskelig. Ortnamn är ofta något annat än de synes vara, skaffa gärna boken och se dess uppslagsord Bergvik!

Erik Elvers

FNSiN bokpriser

	normal	medlem
Estland	90	65
G Sandön	90	75
Kall ökensand	100	60
SV-Grönland	80	70
Spetsbergen	90	70

NY KONSERVERINGSMETOD?

Enligt en notis på www.forskning.no, *Mose holder maten frisk*, bevaras fisk länge om den ligger i mossa av Sphagnumsläktet, dit t ex vitmossa hör. Fynden av välbevarade lik i torvmossor är ju välkända, och forskarna har anat att den konserverande effekten skulle kunna användas även för näringsmedel och det pågår därför ett projekt för att finna den kemiska grunden för den. På Norges teknisk-naturvetenskapliga universitet har en öring förvarats 6 månader i mossa utan att visa tecken på förruttelse, och en annan fisk har bevarats sedan 1999.

HAVETS BREVDUVOR

Ægir, tidskrift för den isländska fiskerinäringen, citerar i sitt nr 4 2003 en artikel ur *Nature* som handlar om en hummerart i Karibiska sjön som visat förbluffande förmåga att hitta tillbaka till sina hem även om de flyttats uppemot 40 km. Man misstänker att den har en järnrik vävnad i hjärnan, ett slags "biologisk kompass", som gör att den kan orientera sig på samma sätt som brevduvorna. Hittillsvarande undersökningar av djurs förmåga att orientera har varit inriktade på fåglar och andra ryggradsdjur. *Ægir* skriver att det vore intressant att veta om krabbans fränder i Nordatlanten har samma möjlighet, men det är ännu okänt.

SANDÖNYTT - SVENSKT REKORD I LUFTFUKTIGHET!

Följande har meddelats på SMHI:s hemsida: Klockan 8 på morgonen den 1 augusti noterades på Gotska Sandön den högsta luftfuktighet vi känner till i Sverige. Kortvarigt nådde daggpunkten 23.5 grader, vilket överträffar det tidigare högsta mätvärdet på 23.2 grader från Nidingen den 10 augusti 1975. Vi bör kanske förtydliga oss och säga att detta är det högsta mätvärdet. Fuktighetsmätningar är svåra att utföra med precision, och man får alltid göra vissa reservationer när det gäller tiondelarna. Statistiken över luftfuktighet sträcker sig heller inte längre tillbaka än till 1961. Daggpunktstemperaturen är den temperatur som har det rådande ångtrycket som mättnadsångtryck. Ju torrare luften blir desto lägre blir daggpunkten, vilket innebär att det krävs allt lägre temperaturer för att vattenångan skall kondenseras. I mättad luft sammanfaller daggpunkten med den rådande lufttemperaturen

? ? ? ? ? ? ?

HUR GICK DET

? ? ? ? ? ? ?

GOTSKA SANDÖN I PINGST

Fredag 6 juni på morgonen klev 24 NOS:are om bord på M/S Gotska Sandön för en 3 timmars färd över ett något gropigt Östersjön med destination Gotska Sandön, anförda av Erik Elvers och Anders Schærström. Vid middagstid anlände vi och installerade oss på lägerplatsen, i tält och i stuga. På eftermiddagen tog Erik oss på en vandring runt norra udden. En duvhök(?) siktades.

Lördag 7 juni anslöt resterande 7 NOS:are. Erik tog oss med till bl.a. Säludden. Hararna på ön var rätt ogenerade. Den store sakletaren Egil (6 år) upptäckte

ett par döda harar. På kvällen avnjöts solnedgång från en hög sanddyn

Söndag 8 juni guidade Erik oss runt hela ön i underbart varmt solsken och med friska havsbrisar. Det var ömsom strand-, ömsom skogsvandring med många roliga minnen av tidigare tufft leverne på ön. Havstruten stod för dramatiken när den dök efter ejderungar i flocken av ådor kollektivt vaktande en större skock ungar. Truten lyckades vid ett par tillfällen med sin jakt. Under eftermiddagen blåste det upp ordentligt. På kvällen fick vi guidad rundtur i fyren och en makalös utsikt över ön.

Måndag 9 juni blev vi påmind om villkoren för ölivet, att när vädrets makter är hårdföra, så inställs hemfärden tills lugnare väderlek råder. Stressigt för några som hade viktiga möten att avklara, skönt tyckte andra med en extra dag på ön. Erik tog en del av gänget på en långtur till några höga sanddyner på södra ön och Anders tog ett annat gäng på en mer meditativ vandring till en gammal gård med fina ängar. På kvällen avlyssnades nattskärnan efter ett par timmars väntan i skymningen. Egil siktade både levande och döda harar.

Tisdag 10 juni började med en febril kommunikation via ett antal mobiler, jobben måste underrättas om förseningen. Vi fick besked att hemfärd kunde ske idag. Packning och en promenad till stranden, efter väntan i solsken och med bad (brrr 14 grader i vattnet) gick vi ombord och såg Gotska Sandön

försvinna i horisonten, hemlighetsfull och mytomspunnen.

En mycket lyckad tur, inte minst tack vare vår outröttlige och kunniga guide Erik!
Bo Stegman

NATTVANDRING I HANDEN-PARADISET

Trots en häftig regnskur på fredagskvällen 13 juni deltog hela 21 personer i den av STF Stockholm anordnade nattvandringen från Handen till torpet Paradiset i Huddinge, härav två via FNSiN. Vandringen leddes kunnigt och säkert av Mats Gullberg. Den enda regnskuren under natten kom precis medan vi hade en måltidsrast under tak på en liten dansbana. Den aldrig helt mörka försommarmatten i skogen är en ovanlig men mycket fin upplevelse, som i år bjöd på bl a galande gökar och fladdrande fladdermöss. Tre vandrare, varav en från FNSiN, fann att badtemperaturen i Långsjön var behaglig. Dagens klo, för att citera Mats G, var dock de två lekande rävungar vi såg från bussen när vi for från Ådran nära Paradiset till Huddinge stn på lördagsmorgonen.

CYKLING PÅ GOTLAND JULI v 28

Foto Erik Elvers

"Är ni velocipedist, så bör ni icke försumma att ta er maskin med er. Gotland är i själva verket ett paradiset för velocipedister. Dess landsvägar äro i vanliga fall hårda och släta som golf, och där de slingra sig fram mellan fälten, skärande itu ängar och skogar, erbjuda de präktiga tillfällen till landsvägsridt."

Riktigheten i ovanstående citat, ur Ny Illustrerad Tidning maj 1898, kan intygas av dem som deltog i FNSiN:s tur på norra Gotland och Färö 6 - 13 juli. Deltagarna var Anders Schærström, Birgitta Traxel, Erik Elvers och Helena Laitanen; Birgitta hade på ett utmärkt sätt planerat resan och bokat övernattning (vandrarhem och liknande).

Resrutan var

6 juli	färja till Visby, sedan cykling till Lummelunda (ca 25 km)
7	Lummelunda-Kappelshamn (ca 25 km)
8	runt Halls huk (ca 45 km)
9	Kappelshamn-Fårö (Sudersand) via Stenkusten (ca 60 km)
10	på Fårö; Ullahau och Fårö fyr (ca 30 km)
11	på Fårö, raukområdena vid Langhammars-Lauterhorn (ca 35 km)
12	Fårö-Tingstäde (ca 55 km)
13	Tingstäde-Visby, färja till Nynäshamn (ca 25 km)

I allt alltså ca 300 km, snitt ca 40 km/dag. I hög grad följde vi småvägar (många av dem ingående i Gotlandsleden), det var egentligen bara från Fårö till Visby vi tog stora vägen med tyvärr en del biltrafik.

Övernattningarna gjordes alltså i

Lummelunda: Vandrarhemmet trivsamt och snyggt, stort och välutrustat kök, stort sällskapsrum. Ingen matbutik.

Kappelshamn: inkvartering i trång men trevlig tvårumstuga på en villatomt med flera små stugor. Närbutik med klen sortiment (10 km till Lärbro med ICA och Konsum).

Sudersand: campingplats och stugby: snyggt och välskött men trångt både i stugorna och i köket; den privata inkvarteringen: liten skala men mycket trevlig och välkomnande. ICA-lanthandel i närheten. Anm.: I Fårösund passerades resans enda bankomat utanför Visby.

Tingstäde: Vandrarhem i gamla Jernvägshotellet i lummig omgivning på rimligt cykelavstånd från badplats i Träsket. Trevligt sällskapsrum med intressant bibliotek. Ingen matbutik.

I och med att vi inte tältade behövdes inte någon sådan utrustning eller stormkök utan vi klarade oss med ett par cykelväskor bakpå och en väska eller korg frampå cykeln. En praktisk deltagare minskade dessutom väsentligt sin packning under resans gång genom att resa i medfarna kläder som kastades vartefter (några par strumpor, tre tröjor och en pyjamas kvarlämnades i olika soptunnor). En annan av resenärerna kom på det kreativa greppet att koka tortellini i kaffebryggaren när alla plattor på den lilla spisen var upptagna.

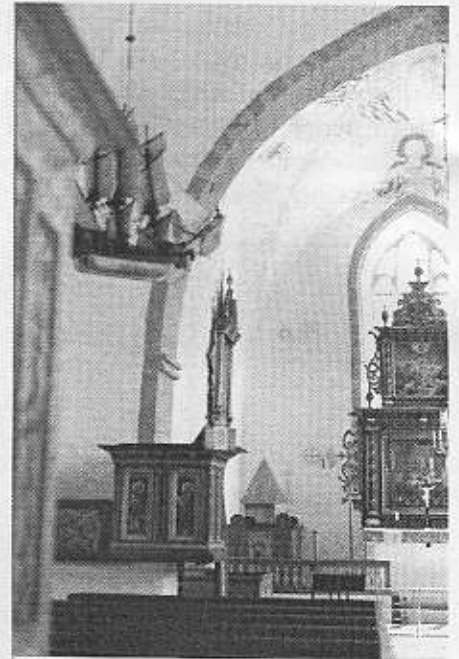
Bland växter som iaktogs i det så oändligt vackra landskapet fanns förstas en del orkidéer som nattviol, fläckigt nyckelblomster, S:t Persnycklar, möjlig alpnnyckel, rödsyssla och purpurknipprot. Andra arter värda att nämna (ovanliga/karakteristiska) är marviol och martorn resp. cikoria, backtimjan, pukvete, pyrola, vresros, vallmo, gulmåra, axveronika, blodnäva, tulkört, blåeld, oxtunga, kustarun och strandärt.

Mest spännande fågelobservation var Helenas möte med tranor en kväll vid Ajkesträsk på Fårö. I övrigt inget direkt rafflande men nämnas kan ormråk, skarv och stjärtand förutom två strutsar i ett

hågn i Martebo. En igelkott fnös livligt i gräset nära Sudersand, apollofjärilarna kryllade och i Ullahau studerades myrlejon.

Längre uppehåll gjordes vid:

Martebo kyrka med dess intressanta portaltreliefer. Kyrkan byggdes och de många skulpturerna utfördes av medarbetare ur "Egypticus" byggnadsbyrå på 1330-talet. Dessutom finns där en dopfont

från 1200-talet, medeltida kalkmålningar samt en av Gotlands äldsta predikstolar (från 1500-talet). Bläse kalkbruksmuseum vid östra sidan av Kappelshamnvikens kalk har ju länge bränts på olika platser på Gotland. Bränningen vid Bläse kalk

bruk började på 1860-talet. 1883 var tre ugnar i produktion. Brukets glansperiod var 20- och 30-talet, då det periodvis arbetade 140 man där. En grupp eldsjälur har på ett imponerande sätt dokumenterat verksamheten i museet som skildrar stenindustrin på Gotland och arbetarnas villkor. En utställning berättar om det sociala livet på 50-talet och kvinnornas och familjernas tillvaro, en annan visar Georg Mobergs berömda träskulpturer. Vi hade turen att komma precis lagom till en guidning i museet för en busslast turister och fick också se hur man släcker kalk, innan vi tog en tur på Gotlands nu längsta järnväg (2.2 km; spårvidd 600 mm) med "stentåget" med vagnar sådana som förr lastades med sju ton sten i varje. Turen, av guiden träffande beskriven som "en skakande upplevelse", gick från kalkbruket vid stranden genom enbuskage och annan växtlighet upp till det nu vattenfyllda kalkbrottet.

Bildsten Bungemuseet Foto Anders Schærström

Ullahau, en stor, hästskoformad sanddyn, s.k. parabeldyn, som ingår i det stora flygsandområde som täcker nästan hela Avanäset. "Hästskons" öppning är vänd mot norr, och dynbågen omsluter en ca 1,3 km bred slätt, från vilken vinden en gång i tiden hämtat den sand som dynen är uppbyggd av. Som mest höjer sig dynen drygt 15 m över omgivningen. Ett ca 1.5 km² stort område är avsatt

som naturreservat. Dynen började troligen bildas under första hälften av 1700-talet, sannolikt som en följd av alltför omfattande skogsavverkning och bete. I början av 1800-talet hade den antagit ungefär den form den har i dag. På sin väg söderut kvävde sanden stora områden med skog, och även en del åkermark sandades över.

För att hejda sandflykten satte man i början av 1900-talet igång ett intensivt planteringsarbete, och bara några årtionden senare hade dynens vandring i stort sett helt hejdats.

Namnet Ullahau är ganska ungt, belagt från 1700-talet, och anses syfta på sanden (mjuk som, och även i färgen påminnande om, ull).

Fårö kyrka, där vi med särskilt intresse såg på "Gutatavlan" från 1618 som skildrar hur en grupp säljägare drev i väg på ett isflak (och passerade bl a Gotska Sandön där några tog sig i land, övriga kom efter ett par föga avundsvärda veckor till fastlandet).

Bunge. Detta är ett av Sveriges största friluftsmuseer, mera välkänt än Bläse, med unika samlingar av miljöer och byggnader från 1600-, 1700- och 1800-talet och även fiskebodur, kolmila, kalk

Foto Anders Schærström

ugn, förhistoriska gravar och fyra ståtliga bildstenar. Även här hade vi turen att komma lagom till en visning, och fick en kunnig och innehållsrik guidning i de båda äldsta gårdarna. Om någon planerar att upptäcka Gotland på egen hand och då stanna till i Bunge rekommenderas den guide turen, skyltningen som fanns gav ganska knapphändiga upplysningar.

Tingstäde (där vandrarhemmet hade ett trevligt bibliotek, bl a pärmar med Gotlandica där jag hittade det inledande citatet). Orten är mest känd för "Bulverket", en träfästning från 1100-talets början byggd på pålar ute i sjön Tingstäde träsk. Den var en kvadrat med 170 m sidor vars bygge uppskattningsvis krävde 100.000 dagsverken (300 manår), resterna kan från båt ännu ses genom vattnet. En teori är att den förstördes i en brand, en annan att den av sin egen tyngd sjönk ner i dyn.

Bro där vi såg både på kyrkan och på andra sevärdheter i socknen. Kyrkan var en så kallad ofkerkyrka dit man vallfärdade. Dess torn är oproportionerligt litet i förhållande till kyrkan som helhet beroende på att det fick stå kvar när en äldre liten kyrka i övrigt revs för att ge plats åt den nya. Koret byggdes först, vid mitten av 1200-talet. När man mot slutet av århundradet byggde nytt långhus använde man de gamla finhuggna fasadsternarna med deras rundbågefriser och djurskulpturer av 1100-talstyp. Det är tack vare sådant i många kyrkor återanvänt stenmaterial man kan få en god bild av 1100-talets eljest försvunna, rikt bildsmyckade kyrkor. Långhusets portalskulpturer, huvudsakligen framställande Bebildelsen och Jesu födelse, hör till det finaste i gotländsk gotisk stenhuggarkonst - som franska katedralskulpturer i miniatyr. I kyrkväggen finns en bildsten från 400-talet, med solhjul och ett skepp, inlagd och i vapenhuset står en runsten. En lustig detalj är en trädrot som sticker ut ur kyrkväggen (stammen använd i byggnaden), en annan att springan mellan de båda dörrbladen i kyrkdörren tätats med ull.

En oväntad upplevelse, sådan man inte kan läsa sig till i förväg i guideböckerna, fick vi ungefär 10 minuter efter ankomsten till Visby: vi började med att åka till DBV:s (De Badande Vännernas) botaniska trädgård och tog vägen genom Almedalen, där vi haffades av en reporter och kameraman från Rapport som skulle bevaka Bo Lundgrens framträdande. De undrade vad vi ansåg om euron, och vi förekom sedan i kvällssändningen.

Källor:

Förutom egna observationer bl a hemsidorna
www.guteinfo.com
www.stavar.i.se
www.tingstade.com/bulverket/bulverket
www.i.lst.se/livsmiljo/natur/nsomraden/ullahau
 Litteraturtips i övrigt:
 Carl von Linnés Gotländska resa, förrättad 1741.
 Fries, Carl: De stora öarna i Östersjön. 1964.
 Hammarlund, Olle: Fårets gröna öga. En bok om Fårö. Bonniers 1967
 Landell, Nils-Erik: Fårö. Med bilder av Ingmar Holmåsen. Bonniers 1975
 Fårö - den egensinniga ön (del 1). Fårö Hembygdsförening 2001
 Erik Elvers (med bistånd av övriga resenärer)

SENSOMMARDAGAR PÅ GOTSKA SANDÖN

Tisdag 12 augusti

De sex platserna vi bokade till Sandön 12-15 aug blev snabbt besatta, och resenärerna fick några sköna dagar med många bad (och en regnig för-

middag, dessutom 23 mm regn en natt). Vandringens programmet var begränsat jämfört med pingstresorna, men Bredsand/Gumskullen besöktes första eftermiddagen och Höga Revaren/Höga Land/Gamla Gården en dag. Lingon, blåbär och kantareller plockades.

Erik Elvers

KRÄFTSKIVA PÅ RUNMARÖ

Lördag 30 augusti

Tack Kaj för trevlig kräftskiva på Rummarö. Efter det obligatoriska badet intogs kräftor, fruktsallad och en och annan chokladbit.

Munrationer i form av frågelek och teater följde. Söndagen ägnades åt båtutflykt till Limholmen med bad.

Birgitta Traxel

UTFLYKT TILL HELGÖ

lördag 13 september

Utflykt till Helgö

Jämnt 10 medlemmar fick uppleva denna ännu den 13 september varma och soliga högsommardag på den i vår forntid så viktiga ön Helgö i Mälaren, där den 86-årige, lokale tomtägaren och arkeologientusiasten Rune Däcker berättade om de tusentals fynden man grävt upp här i järnåldershusen på stora terrasserings under 25 års utgrävningar från år 1954 och framåt. Platsen var bebodd i c:a 800 år, c:a 200 - 1000 e. Kr, och övergavs alltså samma tid som det närbelägna Birka. Förutom egen omfattande produktion av smycken i olika metaller, glaskärl och små guldbleck med kyssande par, har man även importerat många spektakulära, exotiska föremål, som en liten Buddhafigur av brons, troligen från Indien, en orientalisk bronskopa och en irländsk bronskräkla till en trolig biskopsstav, dessa föremål från tiden 500-700 e. Kr.

Kjell Linnér.

Fel i förra numret

I förra numret av NOS inträffade tyvärr ett fel i tryckningen. Det ser ut som om alla exemplar kommit att innehålla fyra blanka sidor. Det beror uppenbarligen på att det 16-sidiga numret har blivit tryckt på fem A3-ark i stället för fyra. DET SAKNAS ALLTÅ INGENTING PGA DETTA. Det har bara tillkommit fyra onödiga blanka sidor. Misstaget har skett i tryckeriet och NOS-redaktionen råar alltså inte för det.

PROGRAM HÖSTEN 2003

GÄSS VID TÅKERN

lördag 18 - söndag 19 oktober

Enligt många besökare är höstens rastande sädgäss, på väg från Ryssland, Tåkerns allra största sevärdhet. De stannar vid sjön under några månader för att äta. Gässen finns vid Tåkern under hela hösten, men högst utbyte av ett besök har man i mitten av oktober. Då finns störst antal antal gäss samlade. Rekordnoteringen är från slutet av åttiotalet, då det samtidigt fanns nära 50 000 individer på plats. Numera finns det 15-20 000 individer vid sjön.

Varje morgon, samtidigt, under ett örönbedövande kackel, lämnar gässen sina sovplatser i sjön för att äta ute på fälten. Det är fascinerande att se den väldiga mängden fåglar lyfta ("det stora lyftet"). På eftermiddagarna kommer de tillbaka till sjön och kan även då lätt studeras. Det stora lyftet syns bäst från fågeltornet vid besöksområdet Hov på sjöns östra sida.

Vadarsträcket består av främst spovar, enkelbeckasin och tringor, men även flera arter snäppor brukar rapporteras. Tranan rastar i ökande antal, upp till ca 3 000, i samband med höstflytningen. Dessutom förekommer stora mängder grågås och regelbundet men fåtaligt andra gäss som blåsgås, spetsbergsgås, fjällgås och prutgås. (texten ovan sammanfattad från Sv. Ornit. Förenings hemsida

<http://www.sofnet.org/index.asp?lev=658&typ=1> och Länsstyrelsens i Ö.götl hemsida

<http://www.e.lst.se/tokern/tlyft.html>)

Huvudspår samåkning från Sthlm, övernattning i tält. Alternativt endagsresa lördag 18, i så fall avfärd ca 4.30 på morgonen.

Ring Erik Elvers 08-858488 / e-mål

e.elvers@bredband.net senast torsdag 16 för önskemål om alternativ och anmälan.

SKYDDADE OMRÅDEN I NORDEN

Samarrangemang med Vuxenskolan och Norden i Fokus

Tisdagen 21 oktober kl 18.00

Plats: Norden i Fokus, Hantverkargatan 33

I boken Natur i Nord som kommer i höst presenteras 54 skyddade områden i Norden, från Grönland i väst till Finland i öst. Både naturreservat och nationalparker finns med, såväl exo-

tiska områden som platser inom räckhåll för människor i storstäderna finns med.

Kjell Samuelsson, redaktör för Natur i Nord, presenterar boken och visar bilder från några av de vackraste platserna i Norden. **Torsten Larsson**, biolog och avdelningsdirektör på Naturvårdsverket, arbetar i ett projekt om våtmarker Norden. Larsson föreläser om dessa områden i Finland, Sverige, Danmark, Norge, Island och Grönland, med tyngdpunkt i Hornborgasjöns öde, restaureringen och dess påverkan på fåglar och annat djurliv.

Pris: 50:- (FNSiN-medlemmar 40) Föranmälan senast 7 oktober till Sigyn Rehn, Vuxenskolan: tfn 08-693 03 92 eller via e-post sigyn.rehn@sv.se

VANDRING VID ANGARNSSJÖÄNGEN

lördag 25 oktober kl 10.00

Dags för en höstpromenad som går från Angarns kyrka och utmed Angarnssjöängen på Roslagsleden. Öster om sjön ser vi på en i fjol hittad runsten, "årets fynd 2002", med en kort men välbevarad inskrift. Beroende på ork och väder fortsätter vi antingen Roslagsleden till Karby (totalt ca 6 km) eller norr om Angarnssjöängen till Vallentuna (10-15 km, flera runstenar utmed vägen).

Buss 625 från Danderyds Sjukhus kl 10.05

(samling vid busshållplatsen), avstigning vid Angarns kyrka kl 10.24. Medtag matsäck, kläder efter väder.

Anmälan till Erik Elvers tfn 08-858488 (b), e-måle e.elvers@bredband.net senast torsdag 23 oktober.

FNSiN 30 ÅR!

Det måste vi fira

Gamla och nya medlemmar träffas
och minns

Tid: Lördag 15 november kl 15-19 med eftersitt

Lokal: Norden i Fokus Hantverkargatan 33

Minns du Expedition Grönland 74, Island 75,
Spetsbergen 76 ??

Har du varit på Gotska Sandön med föreningen?
Vandrat i fjällen eller åkt skidor i FNSiNs regi?
Plockat havtorn på Gräsö, borstat runsten i Karl-
berg eller paddlat kanot i Finland?

Eller undrar du hur det var på dessa märkliga
resor och konstiga utflykter?

Kom då till jubileumsfirandet!

Visa dina bilder, filmer och annan kuriosa från
30 års föreningsverksamhet.
(Erfarenheter från FNSiNs ungdom säger att vi
måsta begränsa antalet bilder per visare. Åtmin-
stone om det är dia. Så välj ut ett fåtal och anmäl
dig snabbt. Först till kvarn..)
Berätta hur det verkligen var.

Njut av andras bilder, läs gamla reserapporter,
träffa gamla vänner eller nya och lyssna till de
gamla pionjäreerna

Som eftersits så går vi antingen på en restaurang
i närheten eller hämtar färdiglagat till lokalen

Risk/möjlighet att vi enas om en naturutflykt till
söndagen. Så leta fram stövlar, termos och
ryggsäck från garderoben.

Intresseanmälan snarast (annars riskerar du bli
utan plats) men senast 2003-10-30

Antingen *per telefon* till Eva Moëll Elmquist
Tfn 08-7552435

eller *per mail* till hans.kvarneby@telia.com

Om du vill vara med på eftersits och/eller om du
har bilder eller dylikt som du vill visa, så säg till
vid intresseanmälan

NORDISKA SPÅR I JAPAN

Samarrangemang med Vuxenskolan och Norden
i Fokus

Tisdagen 18 november kl 18.00

Plats: Norden i Fokus, Hantverkargatan 33

Japan var länge slutet för västerlänningar. I dag
är skälen att intressera sig för Japan desto större,
men hur mycket vet japaner och nordbor om
varandra?

En av de nordbor som tidigt hämtade kunskaper
om soluppgångens land var Linnélärjungen Carl
Peter Thunberg som bland annat skrev Japans
första flora och en för sin tid fördomsfri rese-
skildring. En annan svensk som tidigt besökte

Japan var Olof Eriksson Willman. Finlands-
svensken Erik Laxman, samtida med Thunberg,
var så passionerat intresserad av Japan att han i
slutet av 1700-talet grundade en skola i "japa-
nologi" i Irkutsk. Själv kom han aldrig till det
stängda Japan, men hans son Adam sändes av
Katarina den Stora att försöka tränga igenom
barriärerna. Han lyckades inte men förde tillbaka
en stackars berömd japansk fiskekapten, Ko-
dayu, som råkade driva med strömmen bort från
Japan, hamnade i Ryssland, togs emot av kejsar
Katarina och blev förevändningen för Laxmans
kontaktförsök med Japan när han efter tio år
eskoterades tillbaka. En dansk professor i ryska,
Peter Ulf Möller, har skrivit en bok om Kodayu.
En rafflande historia – och politiskt intressant!
Historikern och författaren **Monica Braw** är
specialist på såväl Japan som Norden efter att ha
bott flera år i Japan, liksom i Danmark, Finland
och Sverige. Nyligen gav hon ut romanen
"Främling" som handlar om Carl Peter Thun-
berg. Hon disputerade på en avhandling om
amerikansk censur av atombomben och Japan
åren närmast efter andra världskriget. I romanen
"Överlevarna" behandlar hon samma tema. I
kväll berättar hon mer.

Pris: 50:- (FNSiN-medlemmar 40) Föranmälan
senast 7 oktober till Sigyn Rehn, Vuxenskolan:
tfn 08-693 03 92 eller via e-post
sigyn.rehn@sv.se

HÖSTMÖTE

Måndag 24 november kl 18.15

Norden i Fokus Hantverkargatan 33

Medlemmarna i Föreningen Natur och Samhälle
i Norden kallas härmed till ordinarie höstmöte
på ovan angivna tid och plats.

Dagordning

- 1 Val av mötesordförande, mötessekreterare
och två justerare
- 2 Fastställande av röstlängd
- 3 Mötets behöriga utlysande
- 4 Fastställande av dagordning
- 5 Protokoll från föregående allmänna möte
- 6 Val av styrelse för 2004
- 7 Val av revisor och revisorssuppleant för
2004
- 8 Val av valberedning
- 9 Beslut om årsavgift för 2004
- 10 Förslag till budget för 2004
- 11 Motioner (skall vara styrelsen tillhanda se-
nast tre veckor före höstmötet)

- 12 Aktuell information om samarbete med andra organisationer etc.
13 Övriga ärenden

AKTUELLA MILJÖFRÅGOR PÅ ISLAND

måndag 24 november kl 19.15 (efter höstmötet), Norden i Fokus Hantverkargatan 33
Naturfilmaren Helga Brekkan är väl insatt i isländska naturvårdsfrågor, och kommer att berätta om aktuella sådana för oss. Vad som står i blickpunkten i slutet av året får vi höra vid mötet, men kraftverket vid Kárahnjúkar och valjakt är två frågor som uppmärksammats i media under året.

NATUR OCH SAMHÄLLE I SYDAFRIKA

Tisdag den 9 december kl 18.30.
Lokal: Norden i Fokus Hantverkargatan 33
Sydafrika har i många år varit rubrikernas land. Nu hör apartheid och bojkotter hör till historien och våra kontakter med Sydafrika ökar i form av såväl turism som handel och akademiskt utbyte. Henrik Hansson har just varit på en forskningsresa där och nu visar han ett bildspel med intryck från Johannesburg, Soweto, Pretoria och Kapstaden. Räkna med bilder av djur och natur samt inblickar i samhällsförhållandena.
Henrik Hansson tfn 08-16 10 64, E-post: Henrik.Hansson@interped.su.se

JULSTUGA MED HÖGLÄSNING

Fredag 12 december, öppet hus från 17.00. 18.00 serveras julgröt.
Norden i Fokus Hantverkargatan 33
Vi samlas inför julen med glögg, lussebullar och gröt.
Bindande anmälan till Björn Eriksson 08-795 64 89 (b), 08-764 99 31 (a)

STUDIECIRKEL - INTRESSEANMÄLAN

senvinter - vår
Henrik Hansson har föreslagit en studiecirkel kring någon Norrlandsälv, som sedan skulle kunna avslutas med en båtfärd längs den senare. Tänkbara ämnen för cirkelsammankomsterna
geologi
växt- och djurliv
näringsliv
dialekter
historia / fornminnen

älven i litteraturen (alternativt litteratur kring älven)

Fritt fram för synpunkter på infallsvinklar för cirkeln! Är du intresserad av en sådan cirkel och kanske har någon speciell älv du vill veta mer om, kontakta Erik Elvers (tfn hem 08-858488, e-post e.elvers@bredband.net). Cirkeln skulle kunna pågå under senvintern och våren för att leda fram till "fältövningen" i början av sommaren, men upplägget är inte låst.

*** FRÅN VÄNFÖRENINGAR ***

Från Ekomuseum Bergslagen har vi fått information om bl a följande tre programpunkter:

FILMKVÄLL

tisdag 14 oktober kl 19.00
i Smedjebackens Folkets Hus. Kom och se den unika långfilmen "En hytta och en smedja" i nybearbetad version av filmaren Jan Bergman. Örjan Hamrin från Dalarnas museum inleder med en presentation.
Inträde: 60 kr.

FÖREDRAG "Från tillmakning till dynamit"

Tisdag den 4 november kl 19.00
Örjan Hamrin från Dalarnas museum kommer till Västanfors hembygdsgränd i Fagersta och berättar om gruvbrytningsteknik genom tiderna.
Inträde: 20 kr

FÖREDRAG/DISKUSSION "Museet in på skinnet"

tisdag 25 november kl 19.00
Maria Björkroth, fil.dr i museologi har tankar om vad som kan tänkas få ett museum att leva upp och bjuda på insikter utöver de vanliga. "Människan som museum" hur möjligt är det? Kom till Gamme!gården i Ludvika, lyssna och samtala med Maria.
Inträde: 20 kr

NÓI ALBINÓI - ISLÄNSK FILM PÅ ZITA

Thorsdag 23 oktober kl 18.45
Som en, bland många, programpunkter under de nordiska dagarna 22-25 oktober (se t ex www.nordenifokus.se) förhandsvisas filmen Núi Albinói av Dagur Kári. Filmen har vunnit många

priser och får svensk premiär i jul.

Är Núi en byfåne eller ett förklätt geni? Han driver omkring genom livet vid en avlägsen fjord, på vintrarna helt avskuren från omvärlden, begravnen i en svepning av snö. Núi drömmer om att fly från sitt vita fängelse tillsammans med en stadstjej som jobbar på bensinmacken, men hans klumpiga utbrytningsförsök slutar i ett totalt misslyckande. Nu kan bara en naturkatastrof tränga in i Núi's universum och öppna ett fönster till en bättre värld.

Plats: Zita Folkets Bio, Birger Jarlsgatan 37, Stockholm. Pris: 60 kr. Bokning av biljett, tfn 08-23 20 20 eller www.zita.se

<<http://www.zita.se/>> Arrangör: Zita Folkets Bio

SKOGSVANDRING

söndag 9 november kl 10.00

Samling på Östra Station därifrån vi tar Roslagsbanan, Österskärståget, till Rydbo. Genom skog och förbi kyrka och slott går vi längs Värtans strand, hemfärd från Hägernäs. Vandringsens längd är ca 12 km. Medtag matsäck. Klädsel efter väderlek.

Vandringen anordnas av STF Stockholm och leds av Mats Gullberg (tfn 6609179 till kl 21.30).

FNSiN:s BILLIGA FÄLTPROVIANT

Trött på lunchrestaurangerna runt arbetet och deras höga priser? Trångt i mikrovågsugnarna i lunchrummet? FNSiN ger dig ett sätt att komma runt dessa förtretligheter - köp några påsar av vår närande och billiga FÄLTPROVIANT och kolle-gorna blir avundsjuka-gröna. Och har du börjat planera för julbordet platsar rätterna även där!

Köttsoffa	15 kr/påse
Kyckling potatis grönsaker	20 kr/påse
samt de från Blå Band inskaffade	
vildmarksgröt	14
köttfärs ris champ	28
kycklinggryta grönsaker	28
sjömansbiff	28
höns ris curry	28
kalops/potatisgryta	28
kyckling pasta grönsaker	28
skinka pasta banan	28
vildmarksgröta kött ris	28
vegetarisk gryta banan curry	28

Porto tillkommer vid postleverans.

Kontaktperson Erik Elvers (hemtelefon 858488)